

Katarzyna Zawalińska

Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa – PAN w Warszawie

ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH W WARUNKACH ZMIENIAJĄCEJ SIĘ KONIUNKTURY GOSPODARCZEJ

RURAL DEVELOPMENT IN THE TIMES OF ECONOMIC FLUCTUATIONS

Słowa kluczowe: rozwój obszarów wiejskich, zmiany koniunkturalne, odporność na kryzysy, skutki kryzysu gospodarczego na obszarach wiejskich

Key words: rural development, economic fluctuations, resistance to crises, impact of economic crisis on rural areas

Abstrakt. Przedstawiono charakterystykę obszarów wiejskich w Polsce według nowej typologii Eurostat z 2010 r., a następnie przeanalizowano rozwój obszarów przeważająco wiejskich w latach zarówno dobrej koniunktury gospodarczej (2004-2008), jak i w latach słabej koniunktury, (2000-2003 i 2009-2012). Z analizy wynika, że sytuacja ekonomiczna obszarów przeważająco wiejskich (PR) jest dużo gorsza niż przeważająco miejskich (PU) i obszary te bardziej odczuwają skutki kryzysu ekonomicznego. W ostatniej dekadzie XXI wieku różnica między obszarami PR i PR nie zmniejszyła się, miała także tendencję do wzrostu w okresach buma gospodarczego (np. pod względem PKB na mieszkańca lub salda migracji). Ponadto, w okresach kryzysu obszary przeważająco wiejskie stają się buforem bezpieczeństwa dla części ludności kraju, co powoduje jeszcze większą kumulację problemów na tych obszarach. Zmniejszenie skutków kryzysów na obszarach wiejskich może nastąpić dzięki dywersyfikacji ekonomicznej – rozwojowi przemysłu i usług na obszarach wiejskich – jak i dywersyfikacji dochodów wiejskich gospodarstw domowych – odpływowi nadmiaru siły roboczej z rolnictwa do innych sektorów. Ponadto, skutki kryzysów na tych obszarach można zmniejszyć przez rozwój energii odnawialnej oraz wzmocnienie powiązań z ośrodkami miejskimi.

Wstęp

Przed przystąpieniem do analizy rozwoju obszarów wiejskich warto przyjąć taką ich definicję, która pozwoli na porównania międzynarodowe. Najbardziej znaną w UE typologią regionalną była klasyfikacja OECD [Creating rural...1994, Regional typical...2007], dzieląca podregiony na trzy rodzaje: przeważająco miejskie, pośrednie i przeważająco wiejskie. Definicja obszarów wiejskich opierała się głównie o kryterium gęstości zaludnienia (poniżej 150 os./km²) na poziomie LAU2 i klasyfikowała podregiony według odsetka ludności mieszkającej na tych obszarach w trzech przedziałach (poniżej 15%, 15-50% i powyżej 50%). Z czasem typologia ta została udoskonalona w celu uwzględnienia różnic obszarów wiejskich wynikających z ich odległości od ośrodków miejskich, gdyż wiele badań wykazało, że obszary wiejskie blisko miast rozwijają się szybciej niż obszary peryferyjne. Dodano zatem kryterium różnicujące regiony jakim jest czas dojazdu potrzebny 50% ludności danego podregionu w celu dostania się do najbliższego ośrodka miejskiego [Dijkstra, Poelman 2008]. Rozszerzona typologia OECD rozróżnia 5 rodzajów obszarów: przeważająco miejskie (*Predominantly Urban* – PU), pośrednie blisko miasta (*Intermediate Close to a city* – INC), pośrednie oddalone (*Intermediate Remote*, INR), przeważająco wiejskie blisko miasta (*Predominantly Rural Close to a city* – PRC) oraz przeważająco wiejskie oddalone (*Predominantly Rural Remote* – PRR). Według tej klasyfikacji w Polsce mieszka 23% ludności na obszarach PU, 29% na obszarach pośrednich INC, 2% na obszarach INR, 45% na obszarach PRC oraz 1% na obszarach PRR [Brezzi i in. 2011]. Wrażliwość tych obszarów na zmiany w koniunkturze gospodarczej z pewnością różni się, co wynika z odmiennej struktury produkcji, zatrudnienia i demografii. Skutki kryzysów dla różnych typów obszarów były analizowane w wielu opracowaniach [np. Bessant 2007, Fallon, Lucas 2002, Trivelli i in. 2009], w tym skutki dla obszarów wiejskich według nowej typologii Eurostat [Zografakis, Karanikolas 2012].

Celem badań było pokazanie różnic we wskaźnikach ekonomicznych na obszarach wiejskich w porównaniu do obszarów miejskich w czasach dobrej i słabej koniunktury.

Material i metodyka badań

Ze względu na dostępność danych oparto się na nowej typologii regionalnej przyjętej przez EU w 2010 r. [A revised...2010], delimitującej obszary wiejskie w oparciu siatkę kilometrową (1 km grid). Według tej typologii w zależności o dwóch kryteriów granicznych, tj. gęstości zaludnienia (300 os./km²) i minimalnej liczby ludności od której liczy się gęstość (5 tys. os.)¹ wyznaczono z dokładnością do 1 km obszary wiejskie i miejskie w całej UE. Następnie w zależności od udziału ludności mieszkającej na tak zdefiniowanych obszarach wiejskich zdefiniowano trzy rodzaje podregionów NUTS3 (w oparciu o agregację wyników siatki kilometrowej). Są to obszary: PU – przeważająco miejskie, jeśli poniżej 20% ludności mieszka na obszarach wiejskich; IN – obszary pośrednie, jeśli 20-50% ludności tych regionów mieszka na obszarach wiejskich oraz PR – obszary przeważająco wiejskie, jeśli powyżej 50% ludności zamieszkuje obszary wiejskie [Przewodnik po banku...2012b, A revised...2010]. Według tego podejścia 68% ludności EU-27 mieszka w miastach, a 32% na obszarach wiejskich (ten drugi wynik jest o 5 p.p. wyższy niż według oryginalnej typologii OECD) i obszary wiejskie zajmują 96,2% UE-27. W Polsce według nowej typologii Eurostat ok. 59% ludności mieszka w miastach, 41% na obszarach wiejskich, a obszary wiejskie w zajmują 96,4% obszaru Polski.

Obszary wiejskie w Polsce według nowej typologii

Według nowej typologii wiejsko-miejskiej Eurostat podregiony PR zajmują 56,3% terytorium Polski, mieszka na nich 38% ludności, która wytwarza ok. 27% wartości dodanej brutto gospodarki Polski i zatrudnienie ma ok. 35% ludności, czyli produktywność pracy na tych obszarach wynosi ok. 0,78 (tab. 1). W porównaniu z Polską obszary PR w UE mają bardzo podobny udział powierzchni (56%), jednak zamieszkuje je mniejszy odsetek ludności (24,1%) i znaczą one relatywnie mniej w strukturze wartości dodanej brutto swojej gospodarki niż w Polsce (16,6%) oraz stanowią zatrudnienie dla mniejszej liczby ludności (21,4%). Produktywność pracy na obszarach wiejskich w Polsce jest taka sama jak w UE-27 (0,78). Również produktywność pracy w polskim rolnictwie jest zbliżona do UE-27 (w Polsce wynosi 0,29, gdyż udział GVA rolnictwa w gospodarce wynosi 4,3%, podczas gdy odsetek zatrudnionych w rolnictwie wynosi 14,7%, a w UE-27 0,31, gdyż udział GVA rolnictwa w gospodarce wynosi 1,8%, podczas gdy odsetek zatrudnionych w rolnictwie wynosi 5,8%). Porównując jednak produktywność pracy w polskim rolnictwie (0,29) z jej odpowiednikiem w krajach starej piętnastki UE-15 (gdzie wynosi ona 0,47, gdyż udział GVA rolnictwa w gospodarce wynosi 1,6%, podczas gdy odsetek zatrudnionych w rolnictwie wynosi 3,4%), widać, że w Polsce produktywność ta jest znacząco niższa [DG AGRI 2010].

Produktywność pracy na obszarach wiejskich w Polsce jest taka sama jak w UE-27 (0,78) i produktywność pracy w rolnictwie w Polsce też jest zbliżona do UE-27 (w Polsce wynosi 0,29, a w UE-27 0,31). Porównując jednak produktywność pracy w rolnictwie w Polsce z jej odpowiednikiem w krajach starej piętnastki UE-15 (gdzie wynosi ona 0,47), widać, że w Polsce produktywność ta jest znacząco niższa [DG AGRI 2010].

Inaczej przedstawia się sytuacja obszarów PU. Stanowią one w Polsce zaledwie 9,3% terytorium (podobnie jak w UE-27, gdzie jest to 9,1%), zamieszkuje je 28,3% ludności (w UE-27 znacząco więcej, bo 40,3%). Ich wkład w gospodarkę to ok. 42% (w UE-27 ok. 52%) i obejmują prawie 33% zatrudnionej ludności (w UE-27 dla 44%). Produktywność pracy na obszarach wiejskich w Polsce wynosi 1,3 a zatem znacząco więcej niż na obszarach PR i bardzo podobnie jak w UE-27 (1,2).

Tabela 1. Znaczenie obszarów wiejskich w Polsce i w UE według nowej typologii

Table 1. Importance of rural areas in Poland and EU according to new typology

Charakterystyka/ Characteristic	Obszary/Areas				
		PR	IR	PU	PR+IR
Terytorium/ Territory in 2010	Polska	56,3	34,4	9,3	90,7
	UE-27	56,0	34,9	9,1	90,9
Ludność/ Population in 2010	Polska	38,0	33,6	28,3	71,6
	UE-27	24,1	35,6	40,3	59,7
Wartość dodana brutto/GVA in 2007	Polska	27,3	30,9	41,8	58,2
	UE-27	16,6	31,8	51,6	48,4
Zatrudnienie/ Employment in 2007	Polska	35,2	31,9	32,9	67,1
	UE-27	21,4	34,6	44,0	56,0

Zródło/Source: Eurostat 2010, DG AGRI 2010

¹ Jeśli nie występuje na 1 km² to agreguje się obszar aż do uzyskania minimalnego poziomu zaludnienia 5 tys. os.

Rozwój obszarów wiejskich w czasach zmieniającej się koniunktury gospodarczej

Analizując zmiany koniunkturalne w Polsce w ostatnich kilkunastu latach badany okres można podzielić na trzy etapy:

- I to lata 2000-2003, charakteryzujące się słabą koniunkturą, gdy średnioroczne tempo wzrostu wynosiło 2,7%;
- II przypada na lata 2004-2008 (z wyjątkiem ostatniego kwartału 2008 r.), charakteryzował się wyraźnie przyspieszonym tempem wzrostu, który umownie można nazwać bumem gospodarczym, związanym m.in. z wstąpieniem Polski do UE – średnioroczne tempo wzrostu wynosiło wtedy 5,4%;
- III to okres od ostatniego kwartału 2008 r. do dziś – można go nazwać mianem kryzysu gospodarczego, szczególnie widocznego w 2009 r., gdy tempo wzrostu gospodarczego wyniosło zaledwie 1,6%.

Scharakteryzowano rozwój obszarów przeważająco wiejskich i miejskich w czasach zmieniającej się koniunktury gospodarczej na postawie kilku wybranych wskaźników ekonomicznych, żeby ustalić różnice w ich reakcji, szczególnie na kryzys.

Spśród trzech typów obszarów (PR, IN i PU) najbardziej niebezpieczne są obszary PR, przy czym różnica w ich zamożności (mierzonej PKB na mieszkańca) pogłębia się wyraźnie w okresach buma gospodarczego. W 2000 r. PKB na mieszkańca obszarów PR wynosiło 3527 euro (co stanowiło zaledwie 19% średniej UE), podczas gdy na obszarach PU wynosiło 6994 EUR (37% średniej UE) – rysunek 1. Różnica w PKB na mieszkańca między obszarami PU i PR w 2000 r. wynosiła 3467 euro, a w 2008 r. już ponaddwukrotnie więcej, tj. 7144 euro. Następnie w okresie słabszej koniunktury w 2009 r. różnica ta nieznacznie zmalała do 6135 euro.

W latach słabej koniunktury 2001-2003 wyraźny był trend spadkowy zamożności wszystkich typów obszarów w Polsce, a od 2004 r. po wstąpieniu Polski do UE nastąpiło większe tempo wzrostu zamożności wszystkich obszarów, ale najbardziej na obszarach PU. Najwyższy wskaźnik zamożności wszystkie typy podregionów osiągnęły w 2008 r. tuż przed samym kryzysem, wtedy PKB na mieszkańca obszarów PU wynosił ok. 14 tys. euro (56% średniej UE), a na obszarach PR prawie o połowę mniej, tj. 6906 euro (28% średniej UE).

W okresie słabej koniunktury w 2009 r. PKB na mieszkańca spadło we wszystkich trzech rodzajach obszarów, ale relatywnie do 2008 r. najwięcej na obszarach PR, osiągając poziom niższy niż przed kryzysem w 2007 r. (czyli 5853 euro, co stanowiło 25% średniej UE) – rysunek 1. Obszary PU relatywnie straciły mniej niż PR (mimo iż w wartościach nominalnych więcej), osiągając w 2009 r. 11 986 euro na mieszkańca, co stanowiło 51% średniej UE. Zatem różnica między obszarami PU i PR w pierwszym roku kryzysu zmniejszyła się nominalnie, podczas gdy w czasach buma różnica w zamożności powiększała się.

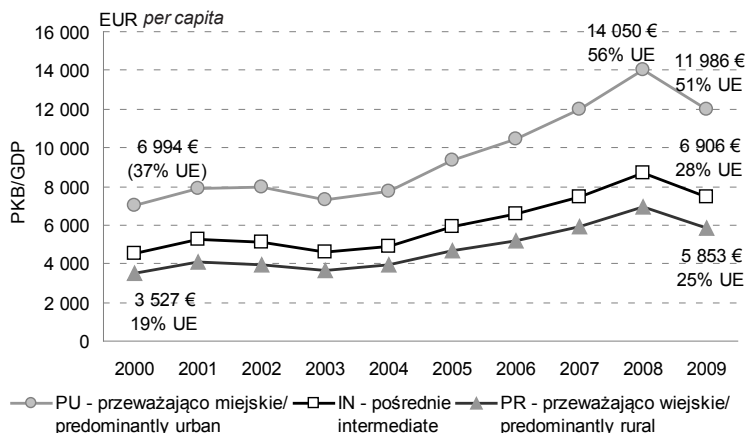
Sytuacja na rynku pracy też ulegała istotnym przemianom w czasie zmieniającej się koniunktury. Od początku analizowanego okresu stopa bezrobocia rejestrowanego na obszarach PR przewyższała tę w PU i pozostawała zbliżona do stopy bezrobocia na obszarach IN. W 2000 r. stopa bezrobocia na obszarach PR wynosiła aż 21,6%, a w tym samym okresie 15,3% na obszarach PU (rys. 2). W latach przyspieszonego wzrostu gospodarczego (2004-2008) stopa bezrobocia wyraźnie spadała, osiągając w 2008 r. najniższy poziom 12,4% na obszarach PR, a zaledwie 5,9% na obszarach PU. Osłabienie koniunktury po 2008 r. spowodowało ponowny wzrost stopy bezrobocia, z tym że na obszarach PU wzrost ten był mniejszy (wzrost wyniósł 3 p.p.) niż na obszarach PR (wzrost o 3,3 p.p). Różnica w stopie bezrobocia

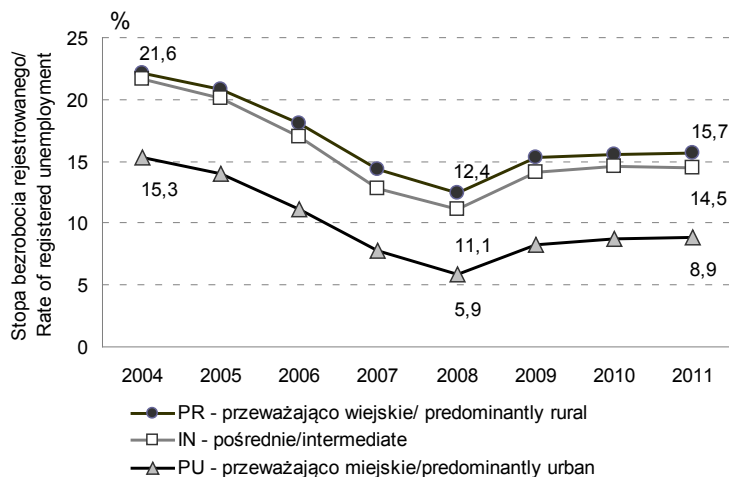
Rysunek 1. PKB na głowę mieszkańca w Polsce w latach 2000-2009

Figure 1. GDP per inhabitant in Poland in 2000-2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie Economic accounts... 2012

Source: own study based on Economic accounts...2012

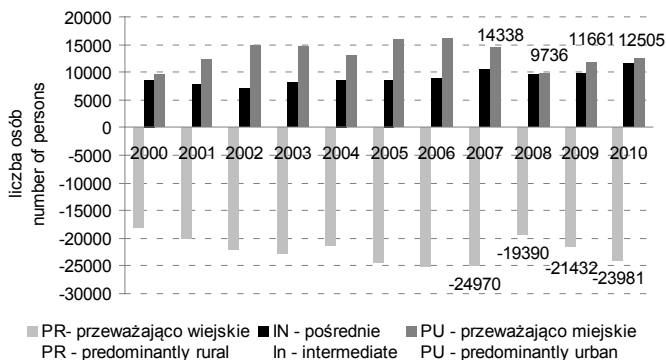
Rysunek 2. Stopa bezrobocia rejestrowanego w Polsce na obszarach PR, IN i PU w latach 2004-2011

Figure 2. Rate of registered unemployment in Poland at PR, IN and PU areas (2004-2011)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank danych...2012
Source: own study based on Bank danych...2012

rejestrowanego między PR i PU wyniosła najwięcej w 2009 r., tj. 7,1 p.p. W 2011 r. stopa bezrobocia na obszarach PR wyniosła 15,7%, czyli była powyżej średniej krajowej, podczas gdy na obszarach PU wyniosła 8,9%.

W całym analizowanym okresie można było zauważyć odpływ ludności z obszarów PR, głównie na korzyść obszarów PU. Obszary IN również miały pozytywne saldo migracji, ale było ono stosunkowo wyrównane w całym okresie. Jednak wyraźnie dało się zauważyć, że w czasach spowolnienia wzrostu gospodarczego odpływ z obszarów PR był mniejszy niż w czasach ożywienia gospodarczego. To potwierdza niejako rolę obszarów wiejskich jako siatki bezpieczeństwa (*safety net*) w czasach kryzysu, gdyż w rolnictwie tradycyjnie mogą być przechowywane nadwyżki siły roboczej. Stąd w 2008 r. saldo ujemne na obszarach PR wyraźnie zmalało o ponad ¼ w stosunku do 2007 r. W kolejnych latach słabej koniunktury ujemne saldo powoli rosło na PR, ale nie osiągnęło jeszcze wielkości sprzed kryzysu (rys. 3). Odwrotnie było na obszarach PU, w których wyraźnie zahamowany został przyływ ludności netto.

Rysunek 3. Saldo migracji wewnętrznych w Polsce ogółem (w osobach)

Figure 3 Net migration in country in total (in persons) in Poland

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank danych...2012

Source: own study based on Bank danych...2012

Czynniki sprzyjające stabilnemu rozwojowi obszarów wiejskich

Obszary wiejskie w Polsce nadal są w dużym stopniu uzależnione od rolnictwa. W 2007 r. według BAEL aż 35,3% ogółu pracujących mieszkańców wsi pracowało wyłącznie lub głównie w rolnictwie. Ponadto są województwa, w których odsetek ludności wiejskiej pracującej wyłącznie lub głównie w rolnictwie przekracza 50% (np. w podlaskim, lubelskim, świętokrzyskim). Zatem od sytuacji w rolnictwie zależy gospodarka wielu obszarów wiejskich, a rolnictwo jest sektorem silnie reagującym na zmiany zarówno koniunkturalne, jak i pogodowe. Narazone jest także na wiele rodzajów ryzyka związanych z zachorowaniami zwierząt i roślin.

W celu zwiększenia odporności obszarów PR na kryzysy powinno się stworzyć warunki, aby obszary te w większym stopniu mogły korzystać ze swoich przewag komparatywnych, wynikających z dostępu do ziemi i małej gęstości zaludnienia. W czasach kryzysów zawsze zyskują sektory energetyczne, zatem jeśli na obszarach wiejskich rozwijałyby się inwestycje związane z różnymi rodzajami energii odnawialnej,

to szczególnie w czasach słabej koniunktury mogłyby być one dobrą alternatywą lub uzupełnieniem dla tradycyjnych rodzajów energii i źródłem dochodów dla mieszkańców tych obszarów. Takie działania wymagają jednak długofalowego i przemysłanego wsparcia, gdyż są kosztowne, a ponadto jeśli nie będą udziałem mieszkańców tych obszarów, to skorzystają one na tym w małym stopniu. Ponadto, potrzebne są inwestycje w szeroko rozumianą wielofunkcyjność wsi i rolnictwa, żeby gospodarstwa domowe z obszarów PR mogły rozwijać swoje pozarolnicze funkcje. Dotyczy to różnych funkcji, począwszy od turystyki, funkcji związanych z dziedzictwem kulturowym, pięknem krajobrazu, po funkcje mieszkaniowe i miejsca lokowania nowych usług i wybranych gałęzi przemysłu.

Ponieważ podregiony PU rozwijają się szybciej (pod względem wzrostu gospodarczego, miejsc pracy, zarobków) ważne jest zacieśnianie powiązań między obszarami wiejskimi i miejskimi. Jednak należy podkreślić, że chodzi o powiązanie nie tylko między wiejskimi obszarami podmiejskimi z miastami (tu zwykle powiązania są dość silne), ale przede wszystkim o budowanie rozwiązań pozwalających korzystać oddalonym obszarom wiejskim z kontaktów z miastami drugorzędowymi i małymi miasteczkami. Ludność z obszarów PR powinna móc korzystać z rynków pracy i dostępu do usług obszarów PU.

Wnioski

Obszary przeważająco wiejskie w Polsce są w największym stopniu podatne na osłabienie koniunktury gospodarczej spośród trzech analizowanych typów regionów (delimitowanych według nowej typologii Eurostat). Wynika to z dużego uzależnienia tych obszarów od jednego sektora – rolniczego – jako źródła pracy dla dużej części ludności wiejskiej. Sektor rolny jest z kolei bardzo wrażliwy na zmiany koniunkturalne, wywołujące arbitraż cen; zmiany warunków meteorologicznych – wpływających na wielkość produkcji; na różnego rodzaju ryzyka – wpływające na jakość i wielkość produkcji rolniczej. W celu zwiększenia odporności obszarów przeważająco wiejskich na kryzysy należy wspierać ich dywersyfikację, rozwój energii odnawialnej na tych obszarach oraz umożliwiać tym obszarom jak najlepsze wykorzystywanie ich szczególnych walorów (krajobrazowych, turystycznych, mieszkaniowych). Ważne jest także wzmacnianie ich powiązania z ośrodkami miejskimi przez dostęp do rynku pracy i usług.

Literatura

- A revised urban-rural typology. 2010: Eurostat regional yearbook, Luxemburg. [www.epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-HA-10-001/EN/KS-HA-10-001-EN.PDF].
- Bank Danych Lokalnych. 2012: GUS, Warszawa, [www.stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks].
- Bessant K.** 2007: Multiple Discourses on Crisis. Farm, Agricultural, and Rural Policy. Implications. *Canadian Journal of Agricultural Economics*, Vol. 55, No. 4, 443-457.
- Brezzi M., Dijkstra L., Ruiz V.** 2011: OECD Extended Regional Typology. The Economic Performance of Remote Rural Regions. OECD Regional Development. Creating rural indicators for shaping territorial policy. 1994: OECD, Paryż, Francja. Regional Typology 2007: OECD. GOV/TDPC/TI(2007) 8, Paryż, Francja.
- Dijkstra L., Poelman H.** 2008: Remote Rural Regions: How the proximity to a city influences the performances of rural regions. *Regional Focus*, 1. Working Papers, 06. OECD Publishing, [www.dx.doi.org/10.1787/5kg6z-83tw7f4-en].
- Economic accounts by urban-rural typology. 2012: Eurostat, [www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/rural_development/data/database].
- Fallon P., Lucas R.** 2002: The Impact of financial crises on labor markets, household incomes, and poverty: A Review of Evidence. *World Bank Research Observer*, vol. 17, no 1, 21-45.
- Przewodnik po Banku Danych Lokalnych. 2012: GUS, Warszawa, [www.ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/focus/2009_01_metropolitan.pdf].
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w Sprawie Wsparcia Rozwoju Obszarów Wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), KOM(2011) 627, Komisja Europejska, SEC (Bruksela, dnia 12.10.2011).
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa. 2011: GUS, Warszawa.
- Rural Development in the European Union. Statistical and Economic Information Report. 2010: DG AGRI. Bruksela, [www.ec.europa.eu/agriculture/agrista/rurdev2010/ruraldev.htm].
- Trivelli C., Yancari J., de los Ríos C.** 2009: Crisis and Rural Poverty in Latin America. *Working Paper*, no. 37, Rural Territorial Dynamics Program. Rimisp, Santiago, Chile.
- Zografakis S., Karanikolas P.** 2012: Tracing the Consequences of Economic Crisis in Rural Areas – Evidence from Greece. [W:] Rural Development – Contemporary Issues and Practices (ed. R.S. Adisa). Wydawnictwo InTech.

Summary

This paper presents the characteristics of rural areas in Poland, according to a new typology of EUROSTAT 2010 and examines the development of predominantly rural areas in the times of economic growth versus the times of economic crisis. The analysis shows that the economic situation of the predominantly rural areas (PR) is worse than predominantly urban (PU) ones, and that PR areas are usually more affected by the economic crises. Over the last decade, the difference between the PR and PU areas has not diminished in economic terms, and in times of economic booms the discrepancy even increases (e.g. in terms of GDP per inhabitant or net migration). Moreover, in times of crisis, predominantly rural areas play a role of safety net for part of population resulting in an even greater accumulation of problems in these areas. In order to increase the resilience of rural areas to economic crises the economic diversification in those areas needs to be enhanced – development of industry and services – as well as diversification of incomes of rural households – some farmers need to quit agriculture to other sectors. In addition, the resistance to crises would be enhanced through the development of renewable energy supply-chain as a promising sector for the creation of valuable and stable jobs and also by strengthening the links with predominantly urban areas.

Adres do korespondencji:

dr hab. Katarzyna Zawalińska, prof. PAN
Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk
ul. Nowy Świat 72
00-330 Warszawa
tel. (22) 657 29 15
email: kzawalinska@irwirpan.waw.pl